

δεν φτάνει στην πράξη (Herder, Humboldt, Kant, Schlegel, Fichte, Schiller, Goethe, Hegel, S.T. Coleridge), ένα background δηλαδή που προσλαμβάνεται εξίσου μαζί με το έργο (βλ. «Μελέτη εις τον Αμλέτου» και Γεώργιο Καλοσγούρο, «Κριτικά Παρατηρήσεις περί της μεταφράσεως του Αμλέτου», 1890)· πρόκειται για μια από τις τελευταίες σημαντικές στιγμές της Επτανησιακής Σχολής, που στη συνέχεια θα περάσει στην αφάνεια.

Δημοσιεύεται και το κείμενο της «Μελέτης εις τον Αμλέτου» του Πολυλά (σσ. 67-101), η οποία στις 38 εκτενείς παραγράφους της δίνει μια προσωποκεντρική ανάλυση των σκηνικών χαρακτήρων του έργου, όπως συνηθιζόταν στη ρομαντική κριτική. Το ίδιο το κείμενο του έργου (σσ.103-281) μαζί με τις σημειώσεις του Πολυλά δίνεται χωρίς καμιά επέμβαση, όπως διαβεβαιώνει η επιμελήτρια. Οι τυπογραφικές ιδιοτροπίες είναι όντως ελάχιστες (-όνω στίς ρηματικές καταλήξεις, όπου με περισπωμένη, η με δασεία και ιώτα υπογεγραμμένο ως θηλυκό αντίστοιχο στο «ου») και δεν ενοχλούν ιδιαίτερα το μάτι του σημερινού αναγνώστη· αυτή η επιλογή βέβαια δεν προσφέρεται σε όλα τα κείμενα του 19^{ου} αιώνα, ιδίως όταν παρουσιάζουν πολλές αβλεψίες κι αδικαιολόγητες τυπογραφικές ιδιοτροπίες. Ακολουθεί και «Ο μύθος του Αμλέτου» με αποσπάσματα κριτικών (σσ. 283 εξ.) και στο τέλος το μελέτημα του Γ. Καλοσγούρου «Κριτικά Παρατηρήσεις περί της μεταφράσεως του Αμλέτου» (σσ. 293-351). Ο τόμος είναι πολύ περιεκτικός, γιατί χρησιμοποιείται μικρότερο του συνηθισμένο διάστιχο, πράγμα που κάπως δυσχεραίνει την αναγνωστική διαδικασία· ίσως έτσι δικαιολογείται και η υπερβολική τιμή του. Μένει να καλωσορίζει κανείς το όλο εγχείρημα, που προβάλλει την έντεχνη μετάφραση ως αξιοπρόσεκτο λογοτεχνικό είδος και διασώζει μιαν από τις σημαντικότερες θεατρικές μεταφράσεις του 19^{ου} αιώνα από τη λήθη. Το κείμενο πλαισιώνεται με υποδειγματικό τρόπο με μελέτηματα, παλαιά και νέα, που εντάσσουν τη μεταφραστική αυτή προσπάθεια στο πνευματικό κλίμα της εποχής, όταν Επτανησιακή Σχολή και Αθηναϊκή τείνουν να συγχωνευθούν.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ,

Ο Φάουστ του Γκαίτε. Μετάφραση με αισθητική και φιλοσοφική ερμηνεία, 3η έκδοση, Αθήνα, Εστία 2000, σελ.553, ISBN 960-05-0953-0.

Το βιβλίο του Ιωάννη Θεοδωρακόπουλου για τον «Φάουστ», που πρωτοδημοσιεύτηκε το 1956 και ξεκίνησε από μια σειρά ερμηνευτικών και φιλοσοφικών μαθημάτων του κορυφαίου έργου, κατέχει μια εξέχουσα θέση στην ιστορία της πρόσληψης του Γκαίτε στον 20ό αιώνα, η οποία κορυφώνεται, πρέπει να πούμε, στο «Φάουστ» (βλ. Β.Ποιύγνερ, «Γκαίτε – θέατρο – Ελλάδα. Το δυναμικό τρίγωνο μιας πολλαπλής σχέσης», στον τόμο: *Ο μίτος της Αριάδνης*, Αθήνα 2000, σσ. 290-337, ιδίως σσ. 308 εξ.). Μπορεί η ερμηνεία σίχου με σίχου όλου του πρώτου μέρους του «Φάουστ» (το δεύτερο μέρος είχε προγραμματίσει να μεταφράσει και να σχολιάσει με τον ίδιο τρόπο, αλλά τελικά δεν το πραγματοποίησε) να μας φαίνεται σήμερα κάπως «δασκαλιστική» και η μετάφραση σε ελεύθερο σίχου κάπως άτολη, αλλά ο γνωστός φιλόσοφος εξηγεί στον πρόλογο της πρώτης έκδοσης, που αναπαράγεται χωρίς αλλαγές εδώ στην τρίτη έκδοση, πως οι πολλές μεταφράσεις του πρώτου

μέρους που έχουν γίνει αποκλίνουν συχνά από το πρωτότυπο, προσπαθώντας να σώσουν κάτι από την ποιητική ουσία, αλλά αδυνατούν να αποδώσουν τα πυκνά νοήματα, που αποτελούν όμως την πεμπτούσια του έργου. Γράφει: «Ο σκοπός μου ήταν να συντελέσω, ώστε τα μεγάλα νοήματα που περιέχει ο Φάουστ, να γίνουν κτήμα της πνευματικής μας ζωής. Τούτο όμως δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί δίχως την πραγματική μετάφραση του πρωτοτύπου και δίχως την παράλληλη συστηματική αισθητική και φιλοσοφική ερμηνεία. Με την μετάφραση λοιπόν που προσφέρω εδώ θέλησα ν' αποδώσω το κείμενο στη γλώσσα μας δίχως να χαθεί κανένα από τα νοήματα αυτά και καμμία ποιητική απόχρωση. Για να επιτευχθεί όμως αυτή έπρεπε η μετάφραση να είναι πιστή. Ο μεταφραστής συνεπώς δεν είχε δικαίωμα να επιχειρήσει να μεταποιήσει το αρχικό κείμενο με τον ιδικό του τυχόν ποιητικό τρόπο, γιατί τότε θα μετέβαλε την ποιητική ουσία και μορφή του πρωτοτύπου ή θα απέδιδε την ποίηση του κειμένου με μια δική του παραποίηση. Αυτό όμως δεν θα ήταν μετάφραση, αλλά «ποιητική» παράφραση, η οποία συνηθέστατα θυσιάζει μεγάλο πλούτο νοημάτων του πρωτοτύπου για να επιτύχει κάποια «ποιητική» ή μάλλον στιχουργική απόδοση. Ο μεγάλος ποιητής δεν είναι δυνατόν να μεταφρασθή ποιητικός» (σ. 5). Και στη συνέχεια σχολιάζει μία μία τις ως τότε μεταφράσεις που έχουν πραγματοποιηθεί. Θεωρεί καλή αυτή του Χατζόπουλου (1916) και του Θρασύβουλου Σταύρου (1924, 3^η πράξη Β' μέρους), ενώ διαφωνεί με τον Καζαντζάκη που «μεθερμηνεύει» το κείμενο.

Τελειώνει την εισαγωγή του ως εξής: «Όμως δεν είναι μόνον η σχετική ατέλεια των μεταφράσεων η οποία εμποδίζει τον Έλληνα αναγνώστη να γνωρίσει τα νοήματα του μεγάλου ποιητικού έργου του Γκαίτε. Σημαντικώς συντελεί σ' αυτό και η άγνοια του όλου μύθου περί του Φάουστ, όπως και η άγνοια της όλης προϊστορίας του πνευματικού αυτού μνημείου. Για τούτο έκρινα ότι έπρεπε, πριν από τη μετάφραση και την αισθητική και φιλοσοφική ερμηνεία, να προτάξω εισαγωγή, η οποία να κατατοπίζει τον αναγνώστη περί της ουσίας του μύθου του Φάουστ. Επίσης εθεώρησα αναγκαίο, μετά την εισαγωγή, να παρεμβάλω μία σκιαγραφή της ζωής και του έργου του ποιητού ως την εποχή που ετελείωσε το πρώτο μέρος του Φάουστ, ώστε ο αναγνώστης να γνωρίσει το πνευματικό έδαφος από το οποίον εβλάστησε ο Φάουστ. Αλλά τη σημαντικότερη βοήθεια παρέχει στον αναγνώστη η αισθητική και φιλοσοφική ερμηνεία του κειμένου. Ελπίζω ότι κάποτε θα δυνηθώ να δημοσιεύσω και δεύτερο τόμο, όπου να δώσω τη μετάφραση και ανάλυση του δεύτερου μέρους του Φάουστ, το οποίοον έχει τόση σχέση με την ελληνική μυθολογία και γενικώς με το ελληνικό πνεύμα» (σ. 8).

Δεν νομίζω πως υπάρχει άλλη ελληνική μετάφραση θεατρικού έργου, που παρουσιάζει τέτοια συστηματική «περιποίηση». Η Εισαγωγή αναλύει στο πρώτο κεφάλαιο το «Μύθο του Φάουστ» (σ. 9 εξ.): Τέχνη, θρησκεία και φιλοσοφία, τα μεγάλα έργα της τέχνης στο χρόνο, Φάουστ – Θεία Κωμωδία – Όμηρος, Ελληνισμός – Χριστιανισμός, «Ητάση του Φάουστ προς το αιώνιο», το ιστορικό πρόσωπο και η εποχή του, η λαϊκή φυλλάδα του Φάουστ (σε τρία μέρη), ο «Φάουστ» του Μάρλοου, ο Λέσσιγγ και ο Φάουστ· το δεύτερο κεφάλαιο (σ. 30 εξ.) δίνει μια «σκιαγράφηση της ζωής και του έργου του ποιητού»: Γκαίτε και Φάουστ, Φάουστ και Θεία Κωμωδία, η Φρανκφούρτη, οι πρώτες σπουδές στο Πανεπιστήμιο της Λειψίας, ο Γκαίτε επιστρέφει στη Φρανκφούρτη, σπουδές στο Στρασβούργο και γνωριμία με τον Χέρντερ, η Φρειδερίκη, προλύτης της νομικής, τα πρώτα έργα, ο Βέρθερος, το κρίσιμο έτος 1771, Όμηρος και Πίνδαρος, η περιπέτεια με τη Λόττε, η γιορτή για τον Σαίξπηρ, Προμηθέυς – Σωκράτης – Καίσαρ – Μωάμεθ – Αιώνιος Ιουδαίος, ταξίδι στην Ελβετία, πρόσκληση στην αυλή της Βαϊμάρης, στροφή προς την πραγματικότητα, νέα επαφή με τη φύση, η κυρία φον Στάιν, αποκατάσταση της φιλίας με τον Χέρντερ, ταξίδι στην Ιταλία, Μεταμόρφωση των φυτών, Αριστοτέλης, Γαλλική επανάσταση, θεωρία των χρω-

μάτων, Πλωτίνος, φιλία με τον Σίλλερ, ο θάνατος του Σίλλερ, η αποπεράτωση του Αε μέ-
ρους του Φάουστ. Κι ακολουθεί το κείμενο της μετάφρασης (σσ. 81-542).

Η πρωτοτυπία της μετάφρασης αυτής έγκειται στο γεγονός, πως το κείμενο της δεν δι-
νεται συνέχεια, αλλά είναι ενταγμένο σε ένα άλλο πεζό κείμενο, που είναι η αισθητική και
φιλοσοφική ανάλυση, ο σχολιασμός που περιέχει και μια σειρά άλλα πραγματολογικά και
επεξηγηματικά στοιχεία, ώστε σε ορισμένα κεφάλαια – το έργο χωρίζεται σε μικρές θε-
ματικές ενότητες της ερμηνείας – το ίδιο το κείμενο του Γκαίτε λειτουργεί σαν συνοδευτι-
κό του κυρίως κειμένου, που είναι της ερμηνείας. Αυτό που κάποτε θα μπορούσε να θεω-
ρηθεί «ασέβεια» προς το ποιητικό κείμενο κι επικράτηση του ερμηνευτικού μένους του φι-
λοσόφου, λειτουργεί σήμερα – υπό το πρίσμα του «μεταμοντέρνου» - αρκετά γοητευτικά.
Για να πάρει κανείς μια ιδέα της παρουσιαστικής αυτής μεθόδου, παραθέτω της θεματι-
κές ενότητες σε συνάφεια με το κείμενο. Η ανάλυση του έργου ξεκινάει με το τρίτο κεφά-
λαιο, αφιερωμένο στην «Αφιέρωση και τον πρόλογο στο θέατρο» (σσ. 84 εξ.): 1. Η δρα-
ματική ιδέα ενώνει το πρώτο και το δεύτερο μέρος του έργου, 2. Τα τρία πρώτα στάδια της
εργασίας του Γκαίτε στον Φάουστ, 3. Η αφιέρωση, 4. Η τέταρτη περίοδος της εργασίας του
Γκαίτε στον Φάουστ, 5. Ο πρόλογος στο θέατρο, 6. Ο διευθυντής του θεάτρου, 7. Ο ποιη-
τής, 8. Ο κωμικός, 9 Η γνώμη του διευθυντού του θεάτρου για το κοινό, 10. Τέλος του δια-
λόγου. Το τέταρτο κεφάλαιο αφιερώνεται στον «Πρόλογο στον ουρανό» (σσ. 110 εξ.): 1.
Ο αρχάγγελος Ραφαήλ και η αρμονία των σφαιρών, 2. Ο αρχάγγελος Γαβριήλ και η ανη-
συχία της γης, 3. Ο αρχάγγελος Μιχαήλ συμπληρώνει την εικόνα της ανησυχίας της γης, 4.
Και οι τρεις αρχάγγελοι δοξάζουν το έργο του Θεού, 5. Ο Μεφιστοφελής ως κατήγορος
του Θεού, 6. Ο δούλος του Θεού – Φάουστ, 7. Το βιβλίο του Ιάβ και ο Φάουστ, 8. Ο χα-
ρακτηρισμός του Φάουστ από τον Μεφιστοφελή, 9. Ο Θεός επιτρέπει στον Μεφιστοφελή
να δοκιμάσει τον Φάουστ, 10. Τα σχέδια του Μεφιστοφελή, 11. Η αγάπη ως ουσία του κό-
σμου, 12 Ο Μεφιστοφελής κλίνει τον πρόλογο.- Ειδικά στα πρώτα μέρη του κείμενο της με-
τάφρασης καλύπτει ένα μικρό μέρος μόνο του συνολικού κειμένου.

Να δούμε όμως, πώς δουλεύει η «μέθοδος» αυτή στο κυρίως έργο. Όλο το πέμπτο κε-
φάλαιο αφιερώνεται στον «Πρώτο μονόλογο του Φάουστ» (σσ. 130 εξ.): 1. Το πρώτο μέ-
ρος του μονολόγου, 2. Τα τρία στάδια του πρώτου μέρους του μονολόγου, 3. Η αρχιτεκτο-
νική των τριών σταδίων, 4. Η στροφή του Φάουστ προς τη φύση, 5. Η φρίκη του σπουδα-
στηρίου, 6. Η στροφή προς τη μαγεία, 7. Το πνεύμα του κόσμου, 8. Το πνεύμα της γης, 9.
Ο διάλογος του πνεύματος της γης και του Φάουστ.- Με αυτόν τον αναλυτικό τρόπο προ-
χωρούν και τα επόμενα κεφάλαια, αν και ο όγκος του σχολιασμού σε ορισμένα σημεία με-
τριάζεται. Το έκτο κεφάλαιο έχει τίτλο «Φάουστ και Βάγκνερ» (σσ. 157 εξ.) και περιέχει
τις εξής θεματικές ενότητες: 1. Η απότομη μετάπτωση από το τραγικό στο κωμικό, ο Βά-
γκνερ ανύποπτος για την εσωτερική τραγωδία του Φάουστ, 3. Διάνοια και καρδιά, 4. Η τέ-
χνη μακρά, ο βίος βραχύς. Το πνεύμα των κειμένων, 5. Ο πνευματικός άνθρωπος και οι κοι-
νοί τόποι του Βάγκνερ, 6. Ο Βάγκνερ αποχωρεί από το σπουδαστήριο. Το έβδομο κεφά-
λαιο καταπιάνεται με το «Δεύτερο μονόλογο του Φάουστ» (σσ. 167 εξ.): 1. Ο χαρακτήρας
του Βάγκνερ, 2. Ο Φάουστ σε απόγνωση, 3. Η έγνοια για τα θνητά και εγκόσμια, 4. Η και-
νούργια θύελλα στην ψυχή του Φάουστ. Η ορμή προς τη δράση, 5. Τιτανισμός και αυτο-
καταστροφή, 6. Η ανάσταση του Χριστού και η επιστροφή του Φάουστ στη ζωή. Το όγδοο
κεφάλαιο έχει τίτλο: «Ο περίπατος του Φάουστ και του Βάγκνερ την ημέρα της Λαμπρής»
(σσ. 183 εξ.): 1. Η ζωή του λαού, 2. Ο Φάουστ μέσα στον λαό, 3. Το αυτοκατηγορητήριο
του Φάουστ, 4. Το αιώνιο φως και ο τιτανισμός του Φάουστ, 5. Οι δύο ψυχές μέσα στον Φά-
ουστ, 6. Ο παράξενος σκύλος. Το ένατο κεφάλαιο πραγματεύεται την «Πρώτη συνάντηση

του Φάουστ με τον Μεφιστοφελή» (σσ. 207 εξ.): 1. Ο Φάουστ γυρίζει γαληνεμένος στο σπουδαστήριό του, 2. Ο σκύλος ταράζει τη γαλήνη του Φάουστ. Εν αρχή ην ο λόγος, 3. Οι μεταμορφώσεις του σκύλου και οι μαγικές τέχνες του Φάουστ, 4. Ο Μεφιστοφελής ως πλανόδιος σπουδαστής, 5. Ο αυτοχαρακτηρισμός του Μεφιστοφελή, 6. Δημιουργία και μηδενισμός, 7. Ο Μεφιστοφελής και το πεντάλφα, 8. Ο Μεφιστοφελής αποκοιμίζει τον Φάουστ, 9. Το ξύπνημα του Φάουστ.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, με κατάτμηση των κεφαλαίων σε μικρές θεματικές ενότητες, όπου μετάφραση και ερμηνεία αλληλοσυμπληρώνονται, εξακολουθεί όλη η ανάλυση του Αε μέρους: 10° κεφάλαιο «Η δεύτερη συνάντηση Φάουστ και Μεφιστοφελή» (σσ. 235 εξ.), 11° «Το επεισόδιο με τον φοιτητή» (σσ. 263 εξ.), 12° «Το υπόγειο του Άουερμπαχ στη Λειψία» (σσ. 281 εξ.), 13° «Το μαγειρείο της στρώγγλας» (σσ. 306 εξ.), 14° «Το πρώτο μέρος της τραγωδίας της Μαργαρίτας» (σσ. 334 εξ.), 15° «Δάσος και σπηλιά. Ο Φάουστ στην ερμηνεία» (σσ. 394 εξ.), 16° «Το δεύτερο μέρος της τραγωδίας της Μαργαρίτας» (σσ. 415 εξ.), 17° «Η νύχτα της Βαλπούργης» (σσ. 452 εξ.), 18° «Το όνειρο της Νύχτας της Βαλπούργης ή οι χρυσοί γάμοι του Όμπερον και της Τιτανίας» (σσ. 487 εξ.), 19° «Το τρίτο μέρος της τραγωδίας της Μαργαρίτας» (σσ. 505 εξ.).

Ακολουθεί ακόμα, ως 20° κεφάλαιο, «Γενικός χαρακτηρισμός του Φάουστ» (σσ. 530 εξ.), ένα ευρετήριο κύριων ονομάτων (σσ. 543 εξ.) και τα αναλυτικά περιεχόμενα (σσ. 547 εξ.). Κρίμα που ο κορυφαίος φιλόσοφος δεν βρήκε τον καιρό να παρουσιάσει, σε παρόμοιο σχολιασμό, και το δεύτερο μέρος του Φάουστ, γιατί από κάτι τέτοιο έχει πολύ περισσότερη ανάγκη από τον πρώτο· άφησε, κατ' αυτόν τον τρόπο, ανολοκλήρωτο ένα από τα σπουδαιότερα ερμηνευτικά και αισθητικά έργα του ελληνικού πνεύματος του 20^{ου} αιώνα, που είναι μετάφραση και μελέτη ταυτόχρονα σε μια ενιαία παρουσίαση, η οποία διατηρεί και την ατιμόσφαιρα του πανεπιστημιακού μαθήματος. Αξίζουν συγχαρητήρια στο βιβλιοπωλείο της Εστίας, που ξαναπαρουσίασε την έκδοση του 1956, η οποία αποτελεί πλέον ένα μνημείο της παράδοσης.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

Medea in Performance 1500-2000. Edited by Edith Hall, Fiona Macintosh and Oliver Taplin, Oxford, Legenda – European Humanities Research Centre University of Oxford 2000, σελ.ΧVI+304,19 εις. ISBN 1-900755-35-1.

Το «Archive of Performances of Greek and Roman Drama» του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, που ιδρύθηκε το 1996 από τον Oliver Taplin και την Edith Hall, και είναι το δεύτερο διεθνές πρόγραμμα που υπάρχει δίπλα στο «European Network of Research Documentation on Ancient Greek Drama» που διευθύνει το Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών, συμπεριλαμβάνει ωστόσο και το ρωμαϊκό θέατρο, παρουσιάζει τα πρακτικά ενός συνεδρίου που έγινε τον Ιούλιο του 1998 στο Somerville College στην Οξφόρδη για τη θεατρική τύχη της «Μήδειας» στην Ευρώπη των νεότερων χρόνων και λειτούργησε ως ένα είδος pilot study για το πρόγραμμα του «Αρχείου Παραστάσεων του Ελληνικού και Ρωμαϊκού Δράματος». Το φιλόδοξο αυτό πρόγραμμα, το οποίο, όπως ανέφερα, θεραπεύει και το ρωμαϊκό